

Екзегеза Пр. 8:22-36

Контекст

Книга Приповістей Соломонових – це велика збірка мудрих висловів, що належать переважно славнозвісному цареві Соломону, сину Давида (1:1), про якого відомо, що він був «мудріший від усіх синів Сходу» і склав «три тисячі притч» (1Цар. 4:29-32). Утім, до Книги Притч входять не лише повчання Соломона, а й інших, менш відомих авторів – вислови безіменних мудреців (22:17–24:34), слова Агура, сина Яке (30:1), та царя Лемуїла (31:1). У своєму нинішньому вигляді ця книга була скомпонована вже після смерті царя Соломона, у часи правління юдейського царя Єзекії (25:1), тобто, у VIII ст. до Р. Хр.

Слово «приповідь» або «притча» вжито в цій книзі в дещо ширшому значенні, ніж ми зазвичай його знаємо: єврейське слово *машаль* (משל) може означати не лише коротку історію з алегоричним змістом, а й невелике повчальне оповідання, влучний вислів, приказку, прислів'я і навіть проповідь. Усі ці різновиди мудрих висловів можна зустріти в Книзі Приповістей. Ці слова мудрості могли звучати як настанова батька дітям, проголошуватися в зібраннях мудреців або перед народом під час свят, як правило, після читання *Торі* – книги закону.

Уривок, який ми сьогодні розглядаємо, належить до першої частини книги, що охоплює з 1-го по 9-й розділи, й називається Похвалою Мудрості. Починається ця частина із заклику шукати мудрість (1:1-19); потім мудрість постає персоніфіковано – вона сама звертається до людей, пропонуючи свої дари (1:20-33); після цього Соломон повчає своїх дітей різними настановами (2:1 – 7:27); завершується Похвала Мудрості розлогим піднесенням монологом мудрості (8:1 – 9:18). Уривок, який ми розглядаємо, є центральною частиною цього монологу.

Переклад

Господь володів мною на початку Свого шляху, раніше Своїх діянь, справіку. Я утверджена споконвіку, від початку, перш ніж земля була створена. Коли не було ще безодень океану і джерел, багатих водою, тоді я з'явилася. Перш ніж постали гори, раніше від пагорбів я народилася, коли Він іще не створив ні землі, ні простору, ані перших пилин всесвіту. Коли Він утверджував небеса, я була там, коли Він креслив лінію небокраю над поверхнею безодні океану, коли Він твердо ставив хмари вгорі, коли Він зміцнював джерела безодні океану, коли Він дав статут морю, щоб води не

переступали того, що вуста Його промовили, і коли Він окреслював основи землі, тоді я була майстринею біля Нього й день у день Його втіхою, веселилася перед Ним увесь час, радіючи всесвіту, землі Його, веселячись синами людськими. Отже, сини, послухайте мене. Блаженні ті, хто тримається шляхів моїх! Послухайте настанову й помудрішайте, не нехтуйте нею! Блаженна людина, що слухає мене, пильнуючи біля дверей моїх день у день, стережучи одвірки мої. Адже той, хто знаходить мене, знаходить життя і здобуде прихильність Господа. А той, хто грішить проти мене, нівечить свою ж душу; усі, хто ненавидить мене, люблять смерть» (НПУ).

Коментар

Мудрість постає у цьому монологі як *жінка*. Перш за все, це можна було б пояснити тим, що слово «мудрість» у давньоєврейській мові, як і в українській, жіночого роду – *хохма* (חָכְמָה). Втім, жіночий образ обрано тут не лише з цієї причини. У загальній образності Книги Приповістей є дві жіночі протилежності: Мудрість, що асоціюється із сповненою чеснот жінкою (Пр. 31:10-31), і Невігластво (євр. *кесілу́т* כְּסִילוּת), що уособлюється в образі блудниці (Пр. 5:3-23; 7:6-27). Між цими двома образами чітко вимальовується антиномічний паралелізм: Мудрість кличе до всіх, і особливо до недосвідчених юнаків (1:20-33; 9:1-12), те ж саме робить і Невігластво, зваблюючи недосвідчених до гріховних насолод (7:6-27; 9:13-18); Мудрість збудувала собі дім, влаштувала трапезу – теж саме робить і Невігластво-блудниця (9:1-18). Жіночість обох образів увиразнює м'якість, турботливість, емоційний комфорт і близькість, так би мовити, *материнський аспект* комунікації (згадаймо слова Соломона: «Послухай, сину мій, настанови твого батька, й не відкидай навчання твоєї *матері*», Пр. 1:8): як лагідно й терпляче закликає і діє Мудрість, так само улесливо й тихо зваблює й губить Невігластво.

До того ж, Мудрість представлена як божественна присутність і слава, *розлита* в усьому творінні, тому її можна пізнати всюди – спостерігаючи за природою, будовою всесвіту, людським життям. Вона є універсальною і доступною всім, хто забажає її знайти; вона промовляє звідусіль. Вона персоніфікована і безособова одночасно; вона промовляє тихо в серці й голосно кричить на площах і вулицях міст. У цьому монологі вона постає уособленою, кажучи, що «Господь володів мною на початку Свого шляху». Вислів «володів мною» у єврейському масоретському тексті (євр. *канані* כָּנַנִי) може бути перекладений також як «придбав мене»; цікаво, що в грецькому перекладі LXX ця фраза передана як «створив мене» (ἐκτίσέν με), і так само вона звучить у сирійській Пешитті (*берані* ܒܪܐܢܝ). Чи

створена Мудрість, чи вона була притаманна Богові за Його сутністю й природою завжди? Певно, Соломон хотів зосередити увагу на іншому: Господь від самого початку діє Мудрістю, вона характеризує Його діяльність в усьому, головна її ознака – вона будує, а не руйнує; прикрашає, а не спотворює; упорядковує, а не спричиняє безлад і хаос. Нею створив Бог всесвіт.

Те, що Мудрість з'явилася (євр. *хол'алті* חֵלְלֵתִי букв.: «почалася»), «коли не було ще безодень океану і джерел, багатих водою», відсилає нас до історії створення світу (Бут. 1:1-2), де згадка про «безодню» вказує на хаотичний стан землі, вкритої водами первинного океану (євр. *тегом* תְּהוֹם – так позначали світовий праокеан, див. також Бут. 7:1-3). Біблійна історія створення світу, на відміну від міфів язичницьких народів, стверджує, що первинним був не праокеан, в якому зародилося все, а Бог, і Мудрість була при Ньому. Вона була з Богом, коли Він ще не створив «ні землі, ні простору (євр. *хуцот* חֲצוֹת), ані перших пилин всесвіту» – так давні євреї позначали початок простору і часу. Мудрість супроводжувала Творця в усьому, «була майстринею (євр. *амон* אִמּוֹן) біля Нього», тобто виконавицею Його задумів.

Це важливий для всього Святого Письма концепт мудрості: вона не є лише результатом накопиченого досвіду, вона вічна, завжди була «біля Бога», і будь-який життєвий досвід та справжнє знання – це лише черпання з вічного джерела божественної Мудрості. Власне, у цьому й полягає суть заклику здобувати її, прийти до неї на жертвний «бенкет» і вести з нею розумну бесіду. Звідси – етична сторона Мудрості: та, з ким Бог влаштував всесвіт, готова давати поради усім щодня, скрізь, без обмежень. Варто лише мати «страх Господній», тобто смиренно й трепетно усвідомлювати вищість Творця і Його авторитет в усьому, особливо в питаннях моралі. Усі настанови Мудрості ведуть до життя, нехтування нею – до смерті. Цей останній заклик у монолозі Мудрості апелює до заклику Мойсея в Книзі Повторення Закону (30:19): «Я запропонував тобі життя і смерть, благословення й прокляття. Вибери життя, щоб жив ти й твої нащадки».

Новозавітна перспектива

Апостол Павло ототожнює Ісуса Христа із Мудрістю: «Завдяки Йому ви перебуваєте в Христі Ісусі, Який став для нас мудрістю (σοφία) від Бога, праведністю, святістю та відкупленням» (1 Кор. 1:30); «...для пізнання Божої таємниці, тобто Христа, в Якому заховані всі скарби мудрості (σοφίας) та пізнання» (Кол. 2:3). Про Христа він говорить, як про Мудрість говорив Соломон: Бог створив світ через Свого Сина, Він був перед усім творінням, все Ним утримується. «В Ньому створено все, що на небесах і

на землі, видиме та невидиме», «Він є перед усім, і в Ньому все тримається разом» (Кол. 1:16-17).

Ці слова нагадують і знаменитий пролог до Євангелія від Івана, де ті ж самі характеристики відносяться до Слова (λόγος): «Напочатку було Слово, і Слово було з Богом, і Слово було Бог. Воно напочатку було з Богом. Усе через Нього було створено, і нічого не було створено без Нього» (Ів. 1:1-3). Як і Мудрість у Книзі Приповістей, Слово «було у світі, і світ через Нього був створений, але світ Його не впізнав» (Ів. 1:5), тобто готове було просвітити кожного, але більшість людей його відкидала.

Тому заклики прийняти вірою Євангеліє Ісуса Христа – втіленого Слова і Мудрості – відлунюють мотиви Книги Приповістей. А з іншого боку, ці паралелі є свідченням Божественності Христа, Його предвічного буття з Отцем і в Отці, що є дуже важливим для нашої віри. Христос є Царем і Господом, Він присутній скрізь, як Мудрість, Слово і Світло, Він готовий дарувати вічне життя усім, хто відгукнеться на Його заклик. Апостол Павло також говорив про присутнє всюди й доступне всім Євангеліє: «Але що каже *Писання*? «Слово біля тебе: воно у твоїх устах і у твоєму серці». Це слова віри, яку ми проповідуємо. Якщо ти визнаєш устами, що Ісус є Господом, і повіриш своїм серцем, що Бог воскресив Його з мертвих, то будеш спасений» (Рим. 10:8-9).